

Letos je tomu osm set let od chvíle, kdy se sv. František z Assisi rozhodl oživit vigilií oslavy Vánoc, tedy 24. prosince 1223, zorganizováním živých jesliček. Myšlenku na postavení jesliček si František dost možná přinesl z návštěvy Říma, neboť již ve 4. století přinesl papež Liberius do Říma pět prkének z Kristových jesliček a uložil je v chrámu, který podle nich dostal jméno *Ad praesepe* (U Jesliček) – dnes je to římská bazilika Santa Maria Maggiore. Tam také možná sahá tradice na slavení půlnoční mše svaté u jesliček.

Sv. František byl ale asi první, kdo dodal úctě k jesličkám sociální význam bratrského společenství s lidmi na okraji společnosti, jací nenachází místo pod střechou a v srdcích zajištěných lidí, kterým sice nic nechybí, ale jsou chudí na soucit s druhými. Františkovi jde vlastně o probouzení potlačené lidskosti v lidech své doby, kteří se již tehdy soustředili především na budování své kariéry a postup na společenském žebříčku.

Pro Františka tato cesta začala ve chvíli, kdy odmítl myšlenku stát se rytířem a kdy vzápětí odmítl i myšlenku stát se bohatým obchodníkem, načež opustil společenské postavení zajištěného člověka střední třídy, do které patřily řemeslnické cechy jeho otce, rodící se měšťanstvo a svým způsobem také nižší šlechta, do které zase patřila sv. Klára. Opustil ty struktury zajištěnosti a identifikoval se s nižšími společenskými vrstvami obyčejných utlačovaných lidí, tzv. *minores*, kteří sice neměli vliv na rozhodování ve společnosti a na správu majetku, ale o to více drželi pohromadě a o to více uměli vzájemně soucítit.

Této společenské situaci plně odpovídá i scénérie betlémských jesliček. Těžko který šlechtic před Františkem by toužil po tom, aby se narodil ve chlévě a aby ho zahřívala hospodářská zvířata. Nicméně již při narození sv. Františka a také při narození sv. Dominika čteme v jeho pozdních životopisech, – asi je to spíše literární klišé a není to ani součástí Františkánských pramenů, ale v Itálii o tom můžeme číst na webu v každém Františkově životopise, – že totiž když Františkova matka zažívala dlouhé porodní bolesti, jakýsi poutník jí poradil, že všechno dopadne dobře, když rodičku odvedou do stáje ("*Tutto andrà bene, purchè la madre sia condotta nella stalla*"). A tak se prý i stalo. Dodnes v Assisi ukazují místo této stáje.

Je sice pravda, že asi půjde pouze o zbožnou fantazii pod vlivem pozdějších událostí v Grecciu, nicméně kus pravdivého to o Františkovi vypovídá. Totiž o jeho pozdější úzkostlivé snaze napodobovat Krista v každém detailu jeho života a také to věrně vyobrazuje Františka jako člověka blízkého chudým lidem, kteří v chladných obdobích skutečně často spávali ve stáji, kde hospodářská zvířata zahřívala vzduch svým tělem. Chudí lidé měli v očích bohatých a vlivných často menší cenu než ta hospodářská zvířata, protože dobytek měl jistotu pokrmu i noclehu pod střechou, zatímco oni tuto jistotu mít nemohli, protože ti, kdo nebyli schopni vystoupat po společenském žebříčku, byl vnímáni tak trochu jako společenský a náboženský odpad.

Nicméně v případě Krista je v tom zcela jistě Boží záměr. Mohli bychom sice spekulovat o tom, jak je možné, že sv. Josef nenašel v Betlémě nocleh v nějakém domě, když přece z Betléma pocházel a měl tam jistě příbuzné, a možná i mu tam patřily i nějaké pozemky,...

jenže to bychom se pak možná nechtěně museli položit otázku, zda není kus pravdy na závěrech moderní historické kritiky, která je s odvoláním na tichý předpoklad evangelií sv. Marka a sv. Jana přesvědčena, že Ježíš se nenarodil v Betlémě, nýbrž přímo v Nazaretě! A že zmínka o narození v Betlémě je spíše snahou evangelistů ukázat Ježíše jako legitimního potomka rodu Davidova, neboť budoucí mesiáš se přece měl narodit právě z rodu Davidova (Gerd Theißen – Anette Merz, *Der historische Jesus. Ein Lehrbuch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001³, § 7, s. 159-159)!

V podobném duchu bychom ale mohli zpochybnit i řadu dalších reálií z Ježíšova života, které sv. František přijal jako vzor pro svůj život, např. běžný život apoštolů asi nebyl tak úplně bez peněz, jak by se mohlo zdát při četbě veršů o prvním rozeslání učedníků (Mt 10,10; Mk 6,8; Lk 9,3). Jenže Františkův život není o nic méně pravdivý, i když by následoval styl Ježíšova života přísněji, než to činil sám Ježíš. Základní ideály vyjádřené evangelními myšlenkami jsou totiž jistě pravdivé a třeba i pozdější příklad sv. Pavla z Tarsu ukazuje, že mnoho věcí, které dnes bereme za samozřejmé, bylo v době Ježíšově přítomno jen v zárodku.

Především je ale jistě pravdivé Františkovo srovnání jesliček, do kterých je situováno Ježíšovo narození a eucharistie. Obojí má společné to, že je to právě živý Ježíš uprostřed společenství, který lidi spojuje a svádí dohromady.

František říká v Listu celému Řádu: "*Jak vznešená pokora! ... Pán veškerenstva, Bůh a Syn Boží, se tak poníží, že se pro naši spásu skrývá v nepatrné způsobě chleba.*" (v. 27)

První světcův životopisec Tomáš z Celana zase prohlásí: "*Zvlášť pokora (Ježíšova) vtělení a láska v utrpení zaměstnávaly světcovu paměť tak, že ani nechtěl myslet na nic jiného*" (1 Cel XXX 84,3). "*František pohrdal šlechtictvím těla a snažil se dosáhnout šlechtictví duše.*" (tamtéž, 84,5). Když pak František za pomoci italského šlechtice Jana z Velity po předchozím získání papežského povolení pro celebraci na přenosném oltáři (VětLeg X,7) uspořádal o Štědrém večeru živé jesličky, Tomáš z Celana to popisuje mimo jiné slovy:

"Přiblížil se den radosti a nadešel čas jáсотu. Bratři byli svoláni z různých míst ... s radostí a jáсотem v srdci přišli i muži a ženy z okolí, připravili svíce a pochodně, aby osvětili onu noc, která ozářila jasnou hvězdou všechny dny a roky. ... Postavili jesle, přinesli seno a přivedli i vola a osla. Tak byla uctěna prostota, povýšena chudoba, zvelebena pokora a z Greccia se stal téměř nový Betlém. Noc byla jasná jako den a lidé i zvířata se cítili blaženě. ... Bratři zpívali a vzdávali Bohu náležitou chválu a celá noc se topila v radosti. Boží světec stál u jesliček a vzlykal, dojat soucitem a zaplaven podivuhodnou radostí. U jeslí se slavila slavná mše svatá a kněz zakoušel novou útěchu."

Celano pak mimo jiné pokračuje: "*Boží světec si oblékl jáhenská roucha, byl totiž jáhnem a zvučným hlasem zpíval evangelium.*" ... "*Přistoupil pak k neživému chlapečkovi v jesličkách a dítě vzbudil jako z hlubokého spánku... takže dítě, které bylo v mnoha srdcích zapomenuto, působením milosti skrze svého služebníka, svatého Františka, znovu ožilo a láskou se vtisklo do jejich paměti.*" "*Seno, které v jesličkách leželo, si lidé schovávali, a Pán, který rozličnými způsoby prokazuje své svaté milosrdenství, uzdravoval jejich dobytek i jiná zvířata... Ba i ženy, které trpěly těžkými a dlouhotrvajícími porodními bolestmi, šťastně porodily, když na ně položili trochu onoho sena.*" (srov. 1 Celano XXX, 85-87 passim)

Svatý Otec František ve svém apoštolském listu *Admirabile Signum* na to téma píše: *"Když slavíme osmisté výročí jesliček v Grecciu, jsme nejen zváni k zamyšlení, jaké místo zaujímá Ježíš v našich srdcích, ale také zda tam máme místo pro ty, s nimiž chtěl být Ježíš identifikován... Scéna narození nás zvláštním způsobem zve, abychom pocítili a dotkli se chudoby Božího Syna, kterou na sebe vzal při Vtělení. Tak nás zve k následování na cestě pokory, chudoby a zřeknutí se sebe sama, která vede od jesliček betlémských ke kříži. Je to výzva setkat se s ním a sloužit mu s milosrdenstvím našim nejpotřebnějším bratrům a sestrám."* (AS 3)

Skoro bychom na tomto místě chtěli citovat prohlášení Veršované legendy o sv. Františkovi: *"Špinavou stáj změnil v ráj"*. (VerLeg 2,8).

Svatý Bonaventura ve své Legendě Větší na to téma prohlásil: *František se tři roky před svou smrtí rozhodl co možná nejslavnostněji oslavit... vzpomínku na narození dítěte Ježíš, aby (v prostých lidech i v bratrích) roznítil zbožnost.* (LegVět X,6 [FF 1185]).

Svatá Klára prohlásí ve své řeholi: *"A pro lásku nejsvětějšího a nejmilejšího Dítěte zavinutého do chudičkových plének a položeného do jeslí a jeho přesvaté Matky napomínám, prosím a vybízím své sestry, aby se vždy oblékaly do všedních šatů"*. (ŘehKl II,25) a 4. listu sv. Anežce České napsala: *"Kristus je odlesk věčné slávy, záře věčného světla a zrcadlo bez poskvrny. ... V tomto zrcadle září blažená chudoba, svatá pokora a nevýslovná láska, ... toho, který byl položen do jeslí a zavinut do plének. Jak obdivuhodná pokora, jak úžasná chudoba! Král andělů, Pán nebe i země je položen do jeslí ... pozoruj pokoru nebo alespoň blaženou chudobu, nesčetné námahy a trápení, které podstoupil pro vykoupení lidského rodu ... pohlédni na nevýslovnou lásku, s níž chtěl trpět na dřevě kříže a zemřít na něm tou nejpotupnější smrtí."* (4ListAn 14-23)

Co bychom si ze všech těchto svědectví měli vlastně vzít? Jak bychom měli reagovat na podněty ze strany sv. Františka?

Tak především je třeba si uvědomit, že tím, kdo zdaleka svolal a vzájemně spojil všechny ty lidi v Grecciu, kteří se přišli radovat z tajemství Kristova narození, nebyl ani tak František, jako spíše sám Kristus. A zdá se mi důležité, že ti lidé byli spojeni hned ve třech fázích: a) při přípravě jesliček b) při liturgickém slavení c) při vzpomínkách a navazujících událostech.

ad a) Co se týká přípravy, zde možná nevyužíváme ještě dostatečně potenciál, který tato pobožnost nabízí. Dnešní doba je tak trochu stavěná na církev ve smyslu servisní organizace, která pro nás organizuje nějaký ten zábavní program. Tak jsem si ale mohl loni všimnout při pozorování živého betléma např. v Rajhradě, kde už to má dlouhou tradici, není to o tom, že my něco postavíme, nazdobíme a pak už lidé jen chodí a dávají nám za to peníze. Přistoupit na tuto logiku a být s tím spokojeni by znamenalo přijmout světský podnikatelský způsob myšlení a vyprázdnit jesličky od jejich náboženského a evangelizačního potenciálu.

Určitě je krásné, když se mrtvé figurky něčím ožíví, např. vánočními koncerty – v tomto smyslu je mi líto, že se celá dynamika Vánoc přesouvá v našich zemích do adventu. Možná je to určité znamení doby a asi bychom to neměli úplně odmítat, ale raději bez betléma. – Spíše je ale krásné, když se lidé spojí při chystání na Vánoce. možná by se k tomu dal přidat i nějaký nový folklórní zvyk, aby to lidé mohli hlouběji prožít, když už jsou tak pohromadě.

Možná by také stálo za to, pouvažovat o vnitřní proměně vánočních zvyků, abychom nabídli nějakou meditativnější nebo sociálně citlivější protiváhu k tomu, co se děje ve společnosti mimo rozměr víry. || Je tak trochu trapné, že první sociálně pojatý veřejný vánoční strom a s ním spojené sbírky na potřebné a na dětské domovy vymyslel v roce 1924 ateistický novinář v dělnickém komunistickém Brně. Je jistě také nepříjemné, že celá tradice vánočních stromků má jak v německém prostředí, tak i mezi Slovany v podstatě pohanský původ, který až v 7. století pokřesťanštil sv. Kolumbán.

ad b) Podobně ovšem dochází k určitému vyprazdňování i u jiných vánočních sociálních tradic, včetně koled a obdarovávání dětí. Myslím, že nemusíme nutně kopírovat všechny tradice, které se dělaly po staletí a které s pádem feudalismu začaly ztrácet své přirozené prostředí a půdu pod nohama.

Samo liturgické slavení jistě nabízí dost možností, jak do něj alespoň o Vánocích zapojit co nejvíce lidí a jak dát vánoční pospolitosti poněkud bezprostřednější rozměr. Zde už bychom možná měli mimo jiné překonat tradici nacvičených sborových mší z doby Marie Terezie nebo značně omezeného a ohraného repertoáru vánočních písní z kancionálů a zkusit nějakou jednodušší hudbu, do které se mohou zapojit všichni, např. zvonečky a jinými drobnými nástroji. Škoda jen, že dnes už trochu upadá posílání dětí do hudebních škol a není mnoho těch, kdo jsou schopni na něco hrát.

Rozhodně je ale liturgické slavení dobrou příležitostí, jak dát prostor spolupráci např. se Sekulárním františkánským řádem. Ten by o sobě měl dávat více vědět i mimo čas svých pravidelných setkání. Např. by třeba mohl být přítomen prodejem charitativních předmětů a propagací aktivit ve prospěch potřebných.

Je jasné, že členové SFŘ se dnes mnohdy sjíždějí zdaleka, ale možná by se aspoň v ty silné dny roku mohli vyhecovat a přijet i mimo obvyklé dny shromáždění, aby rozvinuli nějakou aktivitu, která se od skomírajících komunit prvního nebo druhého řádu nedá bez jejich pomoci tak moc čekat. Je totiž s podivem, že svátky, které kdysi byly středobodem života Sekulárního řádu, jako třeba Porciunkule, nebo sv. Alžběty Uherské, sv. Ludvíka a Transitus sv. Františka, jsou už na většině míst v podstatě mrtvé, protože připadají na období prázdnin nebo jsou prostě nedoceny. Myslím ale, že každá dobrá příležitost by nám měla být podnětem k tomu, abychom se rádi setkávali, rozvíjeli spolupráci mezi různými proudy františkánství a společně slavili, a to nejen v kostele. Měli bychom již překonat náhled vnucený nám socialismem, že náboženský život se musí odehrávat především a jen v kostele. Naopak, celá moderní společnost by měla být prostředím, kde zcela přirozeně, každý ve svém prostředí, ale společně, dokážeme šířit radost z evangelních hodnot!

ad c) A tím se vlastně dostávám i k té třetí fázi liturgického slavení Vánoc, kterou jsou vzpomínky a navazující události. Nic tolik lidí nespojí, jako když něco společně dělají. My katolíci jsme se stali odborníky na všelijaké řečnění, posezení, rozjímání nad sofistikovanými tématy, ale když jde o to něco společně dělat, v tom býváme dost slabí. Jako by nám stále dozníval v uších racionalistický duch josefinismu jakoby i v nás vítěznil individualismus a pohodlnost, tak typické pro dnešní dobu. Moc se mi líbí iniciativy některých farností, kde lidé společně vyrábí např. adventní věnce, společně pečou cukroví, pořádají vánoční besídky, na kterých nejen trpně sedí a koukají, ale kde se také nějak zapojí pro společné dobro, např. obsluhou u nějakého občerstvení, péčí o děti vystupujících apod.

Františkánská tradice má dva silné body, které lidi svádějí dohromady, jsou to křížové cesty a betlémy. Obojí bylo výrazně propagováno františkánským řádem. Je sice pravda, že v českém kontextu je první doložený betlém zaznamenán až v roce 1560 v jezuitském kostele v Praze a jezuitský řád se významně zasloužil o další šíření – ještě z 16. století máme zprávy o betlémech i v jiných českých městech. Betlémy měly své místo v pastorační činnosti jezuitů jako emocionálně působivý prostředek, založený na rozvíjení biblického děje. Nicméně i františkánská tradice nezůstávala pochopitelně pozadu. V barokní době kostelní betlémy tvořily figury v životní velikosti, ať už malované na dřevěných deskách anebo vyřezané ze dřeva, jak to můžeme vidět i na našem slavném kapucínském betlému v Praze na Hradčanech.

Pak do toho ale vstoupila Marie Terezie, která roku 1751 zakázala stavění betlémů a předvádění vánočních her v kostelech a její syn Josef II. vydal tento zákaz znovu, přičemž označil zvyk za dětinský a církve nedůstojný, což pak vedlo k přenesení stavby betlémů do domácností. Figury se zmenšovaly a objevily se nové materiály pro jejich výrobu: papír, vosk, pálená hlína, těsto. Inspirací pro betlémskou krajinu se stávalo okolí bydliště tvůrců. To je ta lepší stránka věci, a to je také důvod, proč na území Rakousko-uherské monarchie je tak rozšířená tradice domácích betlémů, která jinde chybí.

Nicméně je tu i tak negativní stránka. Celá naše lidová zbožnost, jako by ještě stále vězela v poutech Rakousko-Uherska, které v nedávné době ještě posílila poroba komunistického režimu v socialistickém Československu, který se rovněž snažil, aby náboženství – dokud ještě přetrvává – zůstalo jen na rovině filozofického názoru, a pokud možno nemělo žádný přesah do běžného života a mimo kostel. Od pádu komunismu už uběhlo 33 let, ale my jako bychom znovu upadli do jakési spoutanosti, tentokrát v důsledku internetu a světa práce, který se flexibilně rozšířil až do nočních hodin. Možná by nebylo špatné zkusit se částečně vrátit k těm tradicím, které josefinismus potlačil.

V poslední době navíc tři roky s covidem zanechaly citelnou stopu na ochotě lidí chodit do kostela a nějak se společně angažovat mimo domov. Kromě covidu pak i téma voleb a možná i peněz se několikrát stalo tématem, o kterém je lépe se spoluvěřícími raději nemluvit. Kolik ještě bude takových témat, které nás budou rozdělovat? Nemohli bychom se spíše učit mít se rádi i přes různost názorů a společenského postavení?

Velikost křesťanství je právě v tom, že od počátku dokázalo sloučit společensky velmi protikladné vrstvy lidí. Sv. Pavel říká v listu Galatským: *"už není Žid anebo Řek, už není otrok anebo člověk svobodný, už není muž anebo žena; všichni jste jeden v Kristu Ježíši."* (3,28) a v Prvním listu Korintským říká: *Když se tedy scházíte, už to není večeře, jak ji ustanovil Pán. Každý si totiž bere, co si přinesl k jídlu, takže potom jeden má hlad, a druhý je napilý. Copak nemáte (dost) domů, kde byste se mohli najíst a napít? Či pohrdáte církevní obcí Boží, že zahanbujete ty, kdo (nic) nemají? Co vám na to mám říci? Pochválit vás? V tomhle vás chválit nemohu.* (11,20-22) Jinými slovy, apoštol ostře kritizuje snahu zachovat i v křesťanském prostředí společenské rozdíly, jak tomu bylo za dob feudalismu, kdy pro pány platila jiná pravidla a jiné výsady i při liturgii než pro poddané. Křesťanství by nás ale mělo všechny spojovat a smazávat společenské rozdíly.

Mám pocit, že i v této věci jsme ještě nedokázali překonat duch josefinismu. Měli bychom být více společenšší, více soudržní, více se zajímat jeden o druhého, více spolu komunikovat. Pokud naše účast na liturgii nebude něčím více než divadelním představením, které přijdeme absolvovat, naše místní církve budou mrtvé.

Generálové všech čtyř františkánských řádů vybízejí, abychom přezkoumali náš způsob slavení eucharistie, abychom ji autenticky prožívali jako pramen křesťanského života a zdroj bratrství a společenství.

Vybízejí nás také, abychom se rádi připojovali k aktivitám, které podporují důstojnost každého člověka stvořeného Bohem a učiněného k Božímu obrazu a podobě.

K tomu patří i aktivní otevřenost k životu od jeho početí až po přirozenou smrt a ochota bránit ho.

Dost možná sem patří i děti ulice, mladí lidé z nefunkčních rodin, sirotci a azylové domy pro lidi v různých obtížných životních situacích. Vím, že je to obtížné téma, a že zvl. ve větších městech existují lidé, kteří už jsou zřejmě nezařaditelní a jejichž životní situaci nelze účinně řešit, protože o to vnitřně nestojí, ale možná, že existuje mnoho jiných, kteří sice tolik nekřičí, ale mohli by žít o mnoho lépe, kdybychom nežili izolovaně a kdyby nám náš vzájemný osud nebyl lhostejný.

Říkáme-li slovo bratrství, pak musíme současně vyslovovat slova soudržnost a láskyplná solidarita. Jestliže se Kristus při svém Vtělení neskonale ponížil, když se stal obyčejným člověkem, pak to nedělá proto, aby nás dojmul, ale aby nám tím dal příklad k následování. Boží jméno v originální hebrejštině lze mimo jiné přeložit také: Jsem ten, který prostě jsem, – jsem tu pro vás. Bůh od nikoho nic nepotřebuje, ani naše modlitby ne. Ale stojí o ně, protože modlitba chvály buduje společenství lásky. Když stvořil svět, tak to nebylo proto, že by svět na něco potřeboval, ale proto, že chtěl milovat i někoho mimo sám sebe a že chtěl dát stvořenému člověku příležitost, aby vyšel sám ze sebe a byl tu pro druhé, tak jako i Bůh je ze své podstaty i v rámci nejsvětější Trojice bytost žijící ve vztahu k němu druhému.

Zapomeňme na bratrství ve smyslu francouzské revoluce, kde to bylo bratrství bez Boha, kde si všichni měli být rovni, ale velmi brzy si někteří byli rovnější, takže i svoboda plně platila jen pro některé, a nakonec ani pro ty ne, když revoluce začala požírat své vlastní děti! Jestliže my mluvíme o bratrství, pak proto, že skrze Krista a jeho vykoupení smrtí na kříži máme všichni v Bohu jednoho Otce a jsme tedy všichni jeho děti a členové jedné rodiny. Někdy spolu sice v rodině nemluví ani sourozenci. Ale zkusme překonat tuto logiku sporů a vzájemného vymezování, závidění a nenávidění. Pakliže je v něčem františkánství opravdu aktuální, pak je to ten rozměr, který stále připomíná i papež František: Držme pospolu a usilujme o překonávání všeho toho, co nás rozděluje. Pro křesťanství i pro františkánství je klíčová nauka vyslovená již v listu Galatským: Není důležité, kým kdo byl předtím, než se stal křesťanem, nyní jsme ale jedno v Kristu!